

SUFIKSI S MORFEMSKOGA GLEDIŠTA

Stjepan Babić

1. Razvoj znanosti donosi nove spoznaje o svijetu oko nas i u nama, a one neprestano mijenjaju našu dosadašnju sliku svijeta. Sagledavamo ga u novom svjetlu, na nov način. Tamo gdje smo vidjeli raznolikost, uočava se istovjetnost, ono što smo navikli gledati kao cjelinu, pokazuje se složenim od manjih jedinica. Nove spoznaje donose i nove prikaze, nove pristupe, nove nazive i tako se sve struke mijenjaju, za neko vrijeme postaju nepoznate onome tko nije pratio njihov razvoj. Jedne pri tome ne moraju voditi veliku brigu o neposvećenima, a drugima ne može biti svejedno razumiju li ih ili ne razumiju i nestručnjaci. Mislim da je lingvistika u ovoj drugoj skupini jer njezini rezultati moraju biti pristupačni svim obrazovanim ljudima. Ona nikada ne smije smetnuti s uma da je humanistička disciplina namijenjena svakom čovjeku. Zato lingvist mora težiti da nove spoznaje, nove poglede iznosi tako da budu pristupačne širem krugu.

Bez novosti nema napretka nigdje pa ni u lingvistici, zato ne smijemo biti protiv promjena ni forme ni naziva kad su promjene opravdane. Nelingvisti se moraju potruditi da prihvate sve opravdane novosti u lingvistici koje su im potrebne za usvajanje jezične kulture, ako teže za kulturom. Lingvisti pak pri svakom napuštanju uobičajenoga, tradicionalnoga moraju dobro promisliti koliko je promjena opravdana i kakve su posljedice takva postupka. Često ni razložna promjena nema opravdanja ako je dobitak malen prema velikom gubitku na drugoj strani. Zato promjena mora biti u svakom pogledu opravdana kako bi je svi mogli prihvatiti tako da postane općom svojinom. Kad takvog opravdanja nema, uobičajeno ne valja napuštati. Mogao bih to osvijetliti mnogim primjerima, ali ću se ovdje zadržati na jednom koji sam po sebi i nije tako krupan, ali mi je poslužio za načelno upozorenje da treba promišljenije postupati pri promjenama jer on u lingvističkim redovima izaziva podvojenost, a nestručnjaci se zbunjuju i nepotrebno im se otežava pristup lingvističkim djelima njima namijenjenim.

2. Spoznaja o morfemima unijela je mnogo novoga u morfologiju, tvorbu riječi i semantiku pa tako i u morfemsku analizu tverbenih jedinica. Naša tradicionalna tvorbeno literaturna bilježica sufikse u punom liku, npr. imeničke: *-ača, -ba, -ica, -ina, -inja, -ka, -ulja, -uša, -lo, -stvo . . .*, pridjevske: *-aći, -ji, -ni, -nji, -ski . . .*

Spoznaja o morfemima opravdano u sufiksima razlikuje dva morfema: tvorbeni i oblični (nastavak).¹ Tvorbeni morfemi izražavaju semantičke kategorije,

¹ Oblični morfem često se naziva *gramatički morfem*, a to nije najbolji naziv. Ako već treba biti precizan u smislu suvremene lingvističke terminologije, bolje bi ga bilo zvati *fleksom*, a njegov materijalni izraz *fleks*, ali je najbolje zadržati uobičajeni naziv *nastavak*, razumijevajući pod njim *oblični nastavak*.

a nastavci gramatičke, oni označuju samo gramatičke odnose. Prema tome razlika je u značenju, odnosno u razini značenja. Očito je naime da je u *kućica* *kuć-* leksički morfem, *-ić-* tvorbeni, označuje deminutivnost, a *-a* oblični, označuje nom. jd. imenica ž. r., isti je kao i *-a* u *kuća*, *žena*, *knjiga*. U pridjevu *admiralski admiral-* je leksički morfem, *-sk-* tvorbeni, označuje odnos prema admiralu, a *-i* je nastavak koji označuje nom. jd. m. r. i pripada nizu *-i*, *-a*, *-o* u razlikovanju roda i nizu *-i*, *-og*, *-om*... u razlikovanju padeža. Odatle se sam po sebi nameće zaključak da je sufiks dio bez nastavka i da ga tako treba i označivati. A to za navedene imeničke sufikse znači *-ač-*, *-b-*, *-ić-*, *-in-*, *-inj-*, *-k-*, *-ulj-*, *-uš-*, *-l-*, *-stv-*, a za pridjevske *-ač-*, *-j-*, *-n-*, *-nj-*, *-sk-*. Razlikovanje tih dvaju morfema uveo sam već 1962. u svojoj doktorskoj radnji u poglavlju Sufiksi i nastavak,² ali i u samoj radnji i kasnije, u inače intenzivnom bavljenju tvorbom riječi, ostao sam vjeran tradicionalnom načinu označivanja sufiksa ne obrazlažući posebno taj svoj postupak. U novoj se Priručnoj gramatici³ imenički i pridjevski sufiksi navode u punom liku, a glagolski u skraćenom: *-a-*, *-i-*, *-je-*, *-ova-*... Glagolski su se sufiksi pretežno i prije tako navodili, ali kako se glagolska tvorba donedavno slabo proučavala, o njima se malo pisalo pa se i ne može govoriti o nekoj jačoj tradiciji. Odvajanje sufikasa od nastavaka veoma je prošireno u ruskoj lingvističkoj literaturi pa se tako počinje postupati i u nas. U Silić—Rosandićevo srednjoškolskom udžbeniku svi se sufiksi navode samo u skraćenom liku.⁴ To izaziva pritisak na tradicionalan način, može i zbuniti, a postavlja i određena pitanja na koja je potrebno jasno odgovoriti, to jest, navesti razloge za jedan ili drugi način.

U prilog dosadašnjem načinu već je govorila sarajevska profesorica Marija Ančić-Obradović,⁵ koja nije prihvatila rusku praksu iako je rusistica. Njezino obrazloženje očito nije djelovalo, možda zato što ga neki nisu zapazili, a možda ni zato što je veoma kratko i usputno. Stoga je potrebno opširnije i odlučnije obrazloženje.

Kad se govori o morfološkoj analizi, potrebno je razlikovati tvorbeni morfem od obličnoga, ali kad je riječ o tvorbenoj analizi, tada ne samo da ta potreba nije tako očita, nego zadaje i znatne teškoće.

3. Tvorbeni se morfem obavezno ostvaruje s nastavkom i s njim tvori cjelinu.

U tvorbenoj sintezi i analizi tvorbeni morfem i nastavak vladaju se kao cjelina, kao cjelina se dodaju osnovama i kao cjelina se od njih odvajaju. Nastavak se od tvorbenoga morfema odvajaju tek po drugoj, morfološkoj analizi.

² Sufiksalia tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku, objavljena strojopisom, Zagreb, 1962, str. 46. i 47, a tiskom u Radu JAZU, Zagreb, 1966, str. 90. i 91.

³ Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1979.

⁴ Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika, ŠK, Zagreb, 1979, str. 38, 39, 54. i drugdje. Oni još tvorbene morfeme bilježe bez crtica.

⁵ Neki aspekti raščlanjivanja riječi, Književni jezik, 3—4/IV, Sarajevo, 1976, str. 9. i 10.

Stoga je potpuno opravdano da se sufiks navodi u punom liku (*-ica, -ski*) kad se govori o tvorbi.

4. Kad bi se kao sufiksi navodili samo tvorbeni morfemi, trebalo bi u posebnim pravilima reći koji im se nastavci pridružuju, a to nepotrebno opterećuje gramatiku.

5. Posebne teškoće nastaju što se u ogoljenim sufiksima glasovno podudaraju različiti sufiksi.

Kao što smo u tvorenci *stvarca* dobili sufiks *-c-* (*stvar-c-a*), tako ćemo sufiks *-c-* dobiti i u *zvonce* (*zvon-c-e*), a ako kažemo da nepostojano *a* pripada morfologiji (proširenoj osnovi), tada imamo *-c-* i u *krivac* (*kriv-a-c, kriv-c-a*), sufikse *-k-* u *crnka, plačko* (i u *odlomak*), sufiks *-n-* u *autobusni, srebrn* (i *pametan*). Dakako, zbog toga ne bismo smjeli tvrditi da imamo jedan *-k-* sufiks, jedan *-n-* sufiks, a ako bismo i rekli da imamo jedan te isti deminutivni *-c-* sufiks u *stvarca* i *zvonce*, ipak bismo morali uzeti u obzir cjelokupnost ostvarenja, a to znači i različito pridruživanje nastavaka pa bi zbog potpunosti opisa trebalo govoriti o $c_1, c_2 (c_3), k_1, k_2 (k_3), n_1, n_2 (n_3)$.

A tako bismo onda imali ar_1 i ar_2 ($< -ar$ i $-ara$), $ač_2$ i $ač_3$ ($< -ač$ i $-ača$), ik_1 i ik_2 ($< -ik$ i $-ika$) i dr.

Očito je da navođenje tako ogoljenih sufikasa narušava jasnoću i tvorbene i morfološke slike tvorenica, da i lingvistima znatno otežava pristup tekstu, a još više nelingvistima.

U općoj svijesti sufiks živi u punom liku i navođenje samo tvorbenih morfema znatno narušava tu jasnoću. Za pun sufiks možemo reći da je prirodna jedinica, kao glas, riječ, rečenica, pa je bez teških razloga ne valja napuštati. I tradicionalno je označivanje sufiksa imalo svoje uzroke pa ih je trebalo prije svestrano ispitati, a ne tradiciju brzopleto napuštati.

Primjeri ujedno jasno pokazuju da je pridruživanje nastavaka za pojedine tvorbene morfeme karakteristično i da ih navođenje bez nastavaka lišava te značajne karakteristike.

6. Ogoljeno navođenje sufikasa stvara raznoliku sliku među sufiksima. Sufiksi s nultim nastavkom navode se u svom punom glasovnom sastavu *-ač, -ar, -ič, -čić, -ik, -nik, -telj, -ost, -ad . . ., -ov, -ev, -in, -av, -at, -ast, -iv, -lživ . . .* (uglavnom sufiksi za tvorbu imenica m. r. i opisnih pridjeva), drugi u okruženju (uglavnom za tvorbu imenica ž. r. i odnosnih pridjeva).

7. U ovim razlozima nisu posebno navođeni glagolski sufiksi. Oni imaju poseban položaj jer se svima tvorbenim morfemima pridružuje samo nastavak *-ti*, ako infinitiv uzmemo kao osnovni glagolski oblik, kao što se u nas opravdano i čini. Zbog te jednoznačnosti nije prijeko potrebno bilježiti *-ti* jer se i bez posebnih pravila zna kako treba biti. Ipak, jasnije je, a prema tome i bolje, ako se navodi *-nuti, -jeti, -iti, -ati, -ovati, -evati, -ivati . . ., nego -nu-, -je-, -i-, -a-, -ova-, -eva-, -iva- . . .*

8. Iako iz svega potpuno jasno izlazi da nema ozbiljnih znanstvenih razloga navoditi sufikse bez nastavaka, ipak se puna preciznost i u znanstvenom smislu može postići ako kažemo da je sufiks dvomorfemska jedinica⁶ koja se sastoji od tvorbenog i obličnog morfema. Kad se to kaže i zna, nema nikakva ozbiljnijega razloga da se navođenje samo tvorbenoga morfema opravdava znanstvenošću. Dvomorfemske jedinice ni za jezik ni za tvorbu nisu ništa neobično. Tvorbena osnova može biti jednomorfemska (*ban-ski*) ili višemorfemska (*krad/ljiv-ac*, *ruk/o/pis-ni*), ali se ona u tvorbi vlada kao cjelina⁷ pa i ne pomišljamo da višemorfemsku različito označujemo od jednomorfemske. Stoga ne treba ni sufiks.

Dakako, takvo određenje sufiksa nije bez nekih teškoća, samo što su one neznatne prema dobitku koji imamo kad ostajemo kod tradicionalnog označivanja sufiksa.

9. Ni ruska praksa, koju smo naveli kao primjer drugačijega načina navođenja sufikasa, nije tako korjenita, bar nije uvijek. Tako se npr. u Akademijinim gramatikama sufiks većinom navodi u punom liku, iako je nastavak odijeljen od tvorbnog morfema. U starijoj gramatici⁸ nalazimo imeničke sufikse: *-b-a*, *-ic-a*, *-čic-a*, *-in-a*, *-ovin-a*, *-ot-a*, *-l-o*, *-stv-o*, pridjevske *-ast-yj*, *-at-yj*, *-iv-yj*, *-ov-yj*, *-sk-ij*, *-insk-ij*, u tvorbi glagola većinom se navode samo tvorbeni morfemi, ali nalazimo i *-eva-t'*, *-ova-t'*, i *-ovat'*, *-it'*, *-irovat'*, *-izirovat'*, a u novijoj⁹ imeničke sufikse: *-b(a)*, *-ic(a)*, *-čic(a)*, *-in(a)*, *-ovin(a)*, *-ot(a)*, *-l(o)*, *-stv(o)*, pridjevske: *-ast(yj)*, *-at(yj)*, *-iv(yj)*, *-ov(yj)*, *-sk(ij)*, *-insk(ij)*, glagolske: *-a(t')*, *-i(t')*, *-iva(t')*, *-ova(t')* . . .

10. Mislim da je zaključak iz svega ovoga izlaganja tako jasan da ga nije potrebno posebno ni izricati.

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb, UDK 801.541.1:808.62
izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 9. 9. 1979.

The author advocates writing suffixes together with their inflectional morphemes (*-ica*, *-ski*, not *-ic-*, *-sk-*) since this is not only linguistically justified but more convenient in practice.

⁶ U sufiksa *-ač*, *-ar*, *-ik*, *-nik* . . . drugi je morfem nula.

⁷ Neki tu cjelinu zabunom zovu *leksički morfem* i kad je sastavljena od više morfema. Kao opću jedinicu bez obzira na broj morfema treba je zvati (*tvorbenom*) *osnovom*.

⁸ Grammatika russkogo jezika, tom I, Fonetika i morfologija, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1960.

⁹ Grammatika sovremennoogo russkogo literaturnogo jazyka, Izdatel'stvo »Nauka«, Moskva, 1970.